

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

Г. З. ОГНЕВ'ЮК

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ
ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ**

Підкреслюється важлива роль та значення методології у дослідженні загальнотеоретичних явищ, одним з яких виступає правова визначеність. Обираються найбільш відповідні тематиці та завданням дослідження методи, здатні виконати роль інструмента у досягненні дослідницької мети. Автор доходить висновку, що серед множинності наукових методів, властивих різним рівням пізнання і філософського осмислення слід обрати основний, за допомогою якого буде досягнута основна мета дослідження, інші мають бути використані як допоміжні. В дослідженні правової визначеності основним слід вважати філософсько-антропологічний підхід. Такий підхід дозволяє прослідкувати зв'язок між правом як об'єктивно існуючим явищем, та впливом, який він чинить на людину. Свою роль та беззаперечне значення у дослідженні правової визначеності демонструють і інші методи – порівняльно-правовий, метод аналізу, спостереження, узагальнення, соціокультурний метод та інші.

Ключові слова: методологія права, антропологічний метод, правова визначеність.

© ОГНЕВ'ЮК Ганна Зіновіївна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри інтелектуальної власності Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Огневюк А.З. Методологические подходы в исследовании правовой определенности

Подчёркивается важная роль и значение методологии в исследовании общетеоретических вопросов, одним из которых является правовая определённости. В процессе избрания надлежащих методов исследователь этого вопроса должен избрать именно те, которые будут эффективны для достижения поставленной цели исследования. Автор приходит к выводу, что среди множества научных методов, свойственных разным уровням познания и философского осмысления действительности следует избрать основной, при помощи которого будет достигнута основная цель исследования. Другие же методы следует использовать в качестве вспомогательных. В исследовании правовой определённости основным следует считать философско-антропологический подход. Он даёт возможность проследить связь между правом как объективно существующим явлением и влиянием, которое это явление производит на человека. Свою роль и бесспорное значение в исследовании правовой определённости демонстрируют также методы анализа, наблюдения, обобщения, социо-культурный и другие.

Ключевые слова: методология права, антропологический метод, правовая определённости.

Ohnev'uk Ganna. Methodological approaches to the study of legal certainty

The article underlines the significant role of methodology in studying legal certainty as a law theory research. While choosing among the number of methods the researcher has to have on his mind the main idea and purpose of the research. The author comes to the conclusion that it is reasonable to choose one method as the main one and to use others as additional. The anthropological method is chosen to be the main one for the purpose of legal certainty research. It gives the opportunity to link legal certainty as a part of the law doctrine with its influence on the person. Other methods such as analogy, supervision, and generalization, sociological are also used.

Keywords: legal methodology, anthropological method, legal certainty.

Кожна галузь права як елемент юридичної науки характеризується особливим методом, що дає можливість застосувати його для дослідження проблематики галузі. Однак коли об'єкт дослідження є загальноправовим, важливе значення набуває правильність обрання пріоритетного методу дослідження. Як зазначав М.І. Козюбра плідність наукового пізнання і глибина проникнення у сутність досліджуваних явищ і процесів, а, зрештою, приріст наукових знань значною, а нерідко, і вирішальною мірою залежать від методологічного інструментарію, що використовується дослідниками¹.

У своїх дослідженнях до проблематики правової визначеності звертались такі науковці як М.І. Козюбра, В.В. Комаров, Ю.І. Матвеева, О. Мусиченко, В.П. Синчак, О.В. Петришин, С.П. Погребняк, А.А. Пухтецька, С.В. Сergyгін та ін. Дослідженням питань методології займались значно більше коло вчених, серед яких Н.М. Оніщенко, Ю.О. Тихомиров, П. Рабінович та ін.

Методологію визначають у вузькому розумінні як вчення про шляхи пізнавальної діяльності. З позицій інтегративного праворозуміння, методологія розглядається як сукупність основних положень і вимог теорії пізнання, вихідних філософсько-діалектичних законів і категорій, загальнологічних принципів, методів, способів і прийомів, які в науці використовуються при описі, аналізі і вивченні різних сторін об'єктивної дійсності, а також при пошуку нових знань².

Методологія завжди залишається у полі уваги дослідників і стоїть одним із перших завдань поряд з обранням теми і формулюванням завдань дослідження, яке постає перед науковцем.

Після обрання і дослідження загально-наукових та спеціальних наукових методів дослідження науковцю належить відібрати для свого дослідження ті з них, які найбільш тісно пов'язані з досягненням бажаного результату. "Методологія науки здатна виокремити загальні принципи ефективної пізнавальної діяльності, але не може передбачити всі шляхи пізнання об'єкта, що досліджується"³. Відтак обрання методу завжди залишається творчим процесом, – це є обранням шляху, яким має пройти дослідник здійснюючи свій нау-

ковий пошук. “Можна стверджувати, що методологія є способом досягнення наукового знання щодо визначеного дослідником предмета дослідження”⁴.

Західна правова традиція доповнює вітчизняні підходи, звертаючи особливу увагу на обґрунтування вибору методу з числа наявних, та на правила його застосування, що є невід’ємною частиною правового дослідження. “Коли мова йде про методологію дослідження, це означає, що важливим є не тільки обрання методу з числа наявних, а і логіка його застосування, що приховується за обраним методом. Контекст дослідження має показувати, чому був використаний саме цей метод чи прийом, а інші прийоми і методи не використовувались. Таким чином, результати дослідження можуть бути оцінені як самим дослідником, так і іншими особами”⁵.

При обранні методології дослідження правової визначеності слід керуватися особливостями самого поняття, відбираючи ті методи дослідження, які б найкраще відповідали сформульованому завданню і були здатні привести дослідника до виконання цих завдань. Відзначаючи причинно-наслідковий зв’язок між обраними методами дослідження і досягненням поставлених дослідником завдань, науковці залишають невизначеним поняття – за якими принципами, в якій послідовності та сукупності слід обрати найбільш вдалі для дослідження проблематики методи. Як зазначає Н.М. Оніщенко, “одні вчені наполягають на виборі одного загального метода через аналіз особливих методів до одиничного (принцип “ієрархічності” або, так би мовити “матрьошковий” принцип). Інші є прибічниками принципу плюралізму щодо методів дослідження”⁶.

Застосування різних методів дає можливість дослідити різні грані, аспекти, значення поняття чи досліджуваного явища. Однак для гуманітарної науки плюралізм методів приховує одночасно і певні небезпеки, основною з яких є розпорошення уваги дослідника, який “хапається за все й одразу”, що може призвести до відсутності якісної ознаки дослідження, а саме системності та обґрунтованості. Тому опиняючись серед множинності наукових методів, властивих різним рівням пізнання і філософського осмислення, слід обрати ос-

новний, за допомогою якого буде досягнута основна мета дослідження. Інші ж методи слід розглядати як дотичні до основного, що доповнюють дослідження, збагачують його новими висновками та положеннями, однак, в той же час, не відволікають увагу від основної лінії дослідника.

В аспекті дослідження полісемантичних понять методологія проявляє своє значення через різні підходи до пізнання явища, запропоновані, відповідно, різними науками. Так, правова визначеність, як категорія тісно пов'язана з поняттями “право”, “свідомість”, “праворозуміння”, “справедливість”, “передбачуваність”, може досліджуватись різними науками: філософією, культурологією, соціологією, філологією і юриспруденцією. Тому на рівні спеціальнонауковому слід, звісно, керуватися методами, притаманними спеціальній науці, в межах якої здійснюється дослідження. У такому випадку отримані висновки дадуть змогу досліднику органічно інтегрувати їх у науковий доробок певної науки, визначивши таким чином місце таких результатів у системі юридичної науки.

Структурно у методології прийнято визначати філософський, загальнонауковий і спеціальнонауковий рівні. Оскільки правова визначеність сформулювалась теоретично і була виведена з судових рішень, відтак її теоретичне осмислення варто здійснювати шляхом сходження від спеціальнонаукового рівня до загального – філософського.

При обранні основного методу для дослідження правової визначеності слід відійти від матеріалістичного підходу, що тривалий час панував в українській правовій науці. “Негативне ставлення до інших доктрин та теорій, побудованих на відмінних від матеріалізму світоглядних позиціях, довгі роки перешкождали використанню здобутків європейської та світової правової теорії та правової культури, збіднювали уявлення про право та його місце в системі засобів соціального регулювання і способів світосприйняття”⁷.

На сучасному етапі однією з головних ознак методології теорії держави і права та конституційного права є, зокрема, “прагнення спрямувати відповідні наукові дослідження саме на людину, її права та інтереси, гуманізувати український конституціоналізм”⁸.

В дослідженні правової визначеності основним слід вважати філософсько-антропологічний підхід. Такий підхід дозволяє прослідкувати зв'язок між правом як об'єктивно існуючим явищем, та впливом, який він чинить на людину. Виявлення прогалин у такій взаємодії дозволить виробити підходи до їх усунення. “Дедалі більше авторів вважають за доцільне використання персонального (антропологічного) підходу. Даний підхід сприяє з'ясуванню змісту об'єкта пізнання з огляду на необхідність закріплення в праві прав та свобод людини, її інтересів і потреб, вона повинна стати основним системоутворюючим елементом суспільства... право не існує поза людьми, воно є середовищем їх життєдіяльності, апелює саме до людини”⁹.

Поряд з обраним методом дослідження, який відображає переважаючий для науковця світоглядний підхід, важливе значення мають додаткові методи, прийоми і засоби. Як зазначає О.В. Іваненко, досліджуючи методи загальної теорії держави і права “головна увага має приділятися розробці і конкретизації наявних прийомів і засобів пізнання державно-правових явищ”¹⁰.

Під час проведення наукового дослідження, особливо при переході від одного рівня пізнання до іншого, існує загроза втрати зв'язку дослідження з прикладними положеннями. Абстрагуючись від конкретних випадків, формулюючи узагальнене знання, аналізуючи закономірності, відбувається процес відмежування цього дослідження від окремих прикладних аспектів, що несе в собі загрозу втрати практичної складової та прикладного значення дослідження. Правова визначеність, що вперше сформулювалась як правове поняття у судовому рішенні і згодом застосовувалась судами, повинна розглядатись навіть на теоретичному рівні у нерозривному зв'язку з практичними аспектами її застосування. Сформулювавшись як правова теорія, вчення про правову визначеність повинно бути здатним пройти і зворотній шлях – від загального правила до його втілення в конкретному акті правозастосування. “Дослідження методології юридичної науки приводить до переконливого твердження про те, що теорія права і його методологія в своїй основі орі-

ентовані на практичні аспекти”¹¹. Сама регулятивна функція права свідчить про те, що право має свій об’єкт регулювання, будучи відірваним від практики, воно не здатне нічого регулювати, відтак практичний аспект нерозривно супроводжує усі правові дослідження, або принаймні повинен це робити.

Емпіричний метод, без якого жодне системне правове дослідження є неможливим, дає можливість відібрати схожі дані практики для їх подальшого аналізу, відповідає за наповненість дослідження фактичним матеріалом. Цим методом в рівній мірі користуються і практики, і науковці, і навіть студенти. Однак особливості застосування цього методу різні, що яскраво продемонстровано наступним прикладом. “У випадку, коли аналіз здійснюється практикуючим юристом або суддею, відповідь на питання, що є правовим в конкретній ситуації, повинна бути швидкою і однозначною. У випадку, коли цю ж ситуацію аналізує правова доктрина, скоріше мова йде не про аналіз конкретної ситуації, а про групу подібних ситуацій, де аналіз буде глибшим і включатиме гіпотетичні передбачення, які інформуватимуть суддів і практиків з метою подальших дій у подібних випадках”¹².

В українську правову науку правова визначеність як принцип права і елемент верховенства права була принесена разом з рішеннями Європейського суду з прав людини. В контексті застосування іноземного досвіду і його адаптації до українських реалій постає питання про застосування методу аналогії для дослідження правової визначеності. Даний метод передбачає необхідність встановлення горизонтальних зв’язків шляхом відбору схожих правових ситуацій. На цій підставі можна застосовувати принцип правової визначеності за аналогією у подібних правових ситуаціях.

Тісно пов’язаним з методом аналогії є метод порівняльно-правовий. Метод порівняння формує зв’язок між елементами системи правової науки, дозволяє визначити, на підставі встановлення спільних і відмінних рис явищ, їх місце у системі правових знань, що вже сформувалися. Як зазначив угорський дослідник Ч. Варга, “якщо ми щось розуміємо, це розуміння може лише впливати з того факту,

що ми вже маємо здатність інтелектуально підкорити предмет нашого теоретичного дослідження за допомогою категоризації та класифікації, тобто шляхом його порівняння з чимось вже розтлумаченим і таким, що піддається відносній ідентифікації та диференціації”¹³.

Універсальність методу порівняння полягає в тому, що його застосування можливе як для порівняння об’єктів, що знаходяться в ієрархічному зв’язку, так і для порівняння однорідних об’єктів, зв’язки між якими є координаційними. У своєму дослідженні Ю.О. Баранова виділяє види порівняння як методологічного підходу, серед яких діахронне та субстанціональне порівняння доцільно застосувати для дослідження принципу правової визначеності. Діахронний аналіз, зазначає науковець, здійснюється шляхом вертикального часового зрізу, дозволяє виявити певні закономірності, тенденції в еволюції предмета пізнання¹⁴. Цей підхід дозволить довести, що формулювання принципу правової визначеності є логічно виваженим, а також соціально і історично обумовленим. Використовуючи субстаціональний підхід, право слід розглядати не як певну сукупність норм, а як його “сутність”, з її основними властивостями функціонування в рамках суспільства¹⁵. Застосування цього підходу до дослідження правової визначеності збагатить розуміння права та його сутності.

Одним з визначних дослідників порівняльного методу в праві є Ю.О. Тихомиров, який виділив і докладно описав різні види, рівні та форми порівняння та обґрунтував застосування цього методу в правових дослідженнях. Тому вищеперелічені підходи слід вважати основними, однак невичерпними.

Дослідження правових явищ часто збагачується за рахунок використання досягнень інших суспільних наук. Як відзначає Н.М. Оніщенко, зв’язок теорії держави і права з різними суспільними науками має двосторонній характер. З одного боку, теорія держави і права використовує досягнення суспільних наук, з іншого – останні враховують в тій чи іншій мірі розробки теорії держави і права. Цей висновок впливає з фундаментального принципу

єдності і взаємозв'язку наукового знання... заперечення необхідності розглядати право в зв'язку з економікою, політикою, мораллю, традиціями, культурою тощо, “виведення права з самого права”, що властиво нормативізму, веде до одностороннього ідеалізму і повної невизначеності явищ”¹⁶.

Формулювання концепції правової визначеності передбачає перехід на вищий – філософський рівень пізнання цього явища. На цьому рівні правова визначеність розкриває невідомі до цього аспекти права, дозволяє глибше пізнати його. Яскраво цей процес описується у одному із зарубіжних досліджень методології. “Переважає більшість юридичних досліджень зводиться до вербальної маніпуляції нормами, наявними в джерелах права, у надії відшукати відповідь на юридичні питання через логічне трактування структури і змісту законодавчих положень, начебто це єдине, що можна досліджувати. Такий підхід зазвичай називається юридичним формалізмом. Незважаючи на численну критику, такий підхід продовжує представляти домінуючу парадигму в юридичній практиці та в межах юридичних досліджень”¹⁷. У межах цього підходу право не може бути визначене виключно з позитивістських позицій, а встановлення того, що є правовим в конкретній ситуації, потребує більш заглибленого пізнання.

На філософському рівні загальнонаукові методи по відношенню до правової визначеності можуть бути застосовані наступним чином: метод спостереження – для виявлення випадків порушення вимог правової визначеності, порушення легітимних очікувань осіб та визначення системності у цьому процесі; метод аналізу – для встановлення причинно-наслідкового зв'язку виникнення подібних явищ; метод порівняння – для використання досвіду зарубіжних країн та співставлення з українським досвідом; метод узагальнення – для встановлення практичних рекомендацій, як уникнути порушення цього принципу і визначити орієнтири у правозастосуванні.

Метод, обраний дослідником як основний, демонструє підхід, який застосовуватиметься для вирішення поставленого завдання. Метод дозволяє провести зв'язок між обраною темою, об'єктом і

предметом дослідження, з його результатами, їх теоретичним і практичним значенням. Це той дороговказ, який веде дослідника через весь процес виявлення і розкриття предмета дослідження, формулювання гіпотез, їх ствердження чи відхилення, формулювання висновків. Серед сукупності розроблених і описаних методів юридичної науки слід обрати основний, органічно доповнюючи його іншими. В контексті дослідження правової визначеності як правового явища найвдалішим вибором серед методів є філософсько-антропологічний.

1. *Козюбра М.І.* Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості // *Право України*. 2014. № 1. С. 22.
2. *Методологія у праві: монографія / за заг. ред. Безклубого*. Київ: Грамота, 2017. – С. 78,91.
3. *Оніщенко Н.М.* Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду) // *Держава і право: зб. наук. праць. Серія Юридичні науки*. Вип. 70 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во “Юридична думка”, 2016. С. 10.
4. *Цмоць У.О.* Методологія дослідження юридичної практики як філософської правової категорії // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. № 3. С. 339.
5. *Kumar R.* *Research Methodology* // APN Publishing Corporation. New Delhi, 2008. P. 5.
6. *Оніщенко Н.М.* Цит. праця. С. 5.
7. *Пленюк М.Д.* Юридичні факти як підстави виникнення цивільно-правових зобов’язань (теоретичні та практичні засади): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2016. С. 85.
8. *Берзанюк Я.* Методологія проведення наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі: визначення основних завдань // *Право України*. 2014. № 11. С. 139.
9. *Методологія у праві: монографія / за заг. ред. Безклубого*. С. 80, 115.
10. *Іваненко О.В.* Метод загальної теорії держави і права: окремі питання // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2015. № 14. С. 9.
11. *Hervey T., Cryer R., Sokhi-Bulley B.* *Legal Research Methodologies in European Union & International Law*. P. 162. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tamara_Hervey/publication/26550082_Legal_Research_Methodologies_in_European_Union_and_International_Law_Research_Notes_Part_3/links/0a85e5346f7e0dba7b000000/Legal-Research-Methodologies-in-European-Union-and-International-Law-Research-Notes

Part-3.pdf. 12. *Chynoweth P.* Legal research / Advanced Research Methods in the Built Environment / A.Knight, L.Ruddock; Blackwell Publishing. 2008. P.32. 13. *Варга Ч.* Правова доктрина: методологія і онтологія // Право України. 2011. № 8. С. 102. 14. *Баранова Ю.О.* Методологічні правила порівняльно-правових досліджень: автореф. дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.01. Одеса, 2015. С. 12. 15. Там само. С. 12. 16. *Оніщенко Н.М.* Цит. праця. С. 8, 13. 17. *Chynoweth P.* Op. Labor. P. 34.

УДК 340.111.5

О. П. ЧЕРНОВОЛ

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

З'ясовуються особливості теоретичних моделей правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина в Україні та Польщі. Визначено ключові елементи цих моделей та характеризується кожен з них. Проаналізовано переваги та недоліки існуючих теоретичних моделей правового забезпечення та реалізації обов'язків людини і громадянина в Україні та Польщі.

Ключові слова: *обов'язки, теоретична модель, елементи, правове забезпечення, реалізація.*

Черновол О.П. Теоретические модели правового обеспечения и реализации обязанностей человека и гражданина в Украине и Польше: сравнительный аспект

Выясняются особенности теоретических моделей правового обеспечения и реализации обязанностей человека и гражданина в Украине и Польше. Определены ключевые элементы этих моделей и характеризуется каждый из